

УДК 159.925

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2023.18.6>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Олена Лазуренко

*Національний медичний університет імені О.О. Богомольця,
бульвар Тараса Шевченка, 13, м. Київ, Україна, 01601
e-mail: lazurenko.elen@gmail.com*

Розуміння ролі і особливої значущості професійного розвитку сприяло появі в психологічній науці таких понять як «професійне становлення», «професійне формування», «професійне самовдосконалення», «професіогенез».

Професійне становлення особистості – це цілісний динамічний процес від формування професійного самовизначення до повної реалізації себе у діяльності, що передбачає формування професійно важливих якостей. Професійне становлення особистості лікаря, з нашої точки зору, тривалий процес, який має на меті розвиток професіоналізму, передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності. Професіогенез неможливий без активності та участі особистості фахівця, а тому формування складових саморегуляції особистості лікаря є умовою для професійного самоздійснення. Сучасні стратегії професійного розвитку спрямовані на неперервне вдосконалення своїх знань, та використання все нових, актуальних до умов сьогодення методів та підходів. Професійне становлення особистості лікаря відбувається не лише під час навчання у вищому медичному навчальному закладі. Важливим є процес саморегуляції як форми активності, що допомагає самостійно визначати шляхи професіогенезу, а з іншого боку, важливу роль відіграють психологічні якості особистості, які розвиваються та постійно самовдосконалюються у процесі здобуття нею освіти та у подальшій трудовій діяльності. Професійне самоздійснення майбутнього лікаря є поетапним моментом індивідуально-особистісного розвитку фахівця.

Індивідуальний професійний розвиток фахівця як безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівця після здобуття ним вищої освіти у сфері охорони здоров'я та післядипломної освіти в інтернатурі, дає змогу фахівцю підтримувати або поліпшувати стандарти професійної діяльності відповідно до потреб сфери охорони здоров'я та триває протягом усього періоду професійної діяльності. До проблем індивідуального професійного розвитку фахівця галузі охорони здоров'я, медичної освіти у сучасних реаліях є питання щодо професійної спрямованості та професійної самовизначеності і саморегуляції власного професіогенезу.

Саморегуляція професійного розвитку – це системно-організований процес ініціації, побудови, підтримання і керування доволіною активністю особистості, пов'язаною із досягненням нею власних цілей професійного вдосконалення.

Ключові слова: саморегуляція, особистісний розвиток, професійне становлення, фахівець сфери охорони здоров'я, професійні компетентності.

Становлення професіоналізму майбутнього фахівця залежить від навчально-пізнавальної діяльності, яка охоплює не лише оволодіння системою знань, набуття вмінь та навичок, а й постійне самовдосконалення. Частіше за все становлення характеризується нерозривним зв'язком з розвитком чи формуванням, водночас, об'єднуючи чи, навіть,

замінюючи ці терміни, зокрема, коли мова йде про становлення і розвиток особистості. Розуміння ролі і особливої значущості професійного розвитку сприяло появі в психологічній науці таких понять як «професійне становлення», «професійне формування», «професійне самовдосконалення», «професіогенез». Розмаїття понять, уживаних у психологічних дослідженнях проблеми професіогенезу, свідчить, на нашу думку, про теоретичну недослідженість проблеми професійного становлення, зокрема, лікаря.

Проблема дослідження професійного становлення знаходиться у постійному центрі уваги багатьох вчених, які визначають сутність та етапи професійного розвитку (Є. Зеєр, Е. Климов, А. Маркова та ін.), психологічні особливості (А. Маркова, Л. Мітіна та ін.), психолого-педагогічні умови та чинники професійного розвитку особистості (Л. Мітіна, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Л. Орбан, Л. Рибалко, О. Кокун та ін.). Досліджувалася проблема особистості як свідомого феномену, питання механізмів внутрішньої мотивації, що спонукають людину до діяльності (Г. Костюк, С. Максименко, Т. Титаренко та ін.), було здійснено аналіз кризи професійного самовизначення та ідентичності в становленні особистості (Ж. Вірна, Є. Зеєр, Є. Симанюк та ін.), вивчався вплив загальних та індивідуальних здібностей особистості на професійне самовизначення та становлення (Є. Климов, Н. Самоукіна та ін.), було розглянуто питання взаємозв'язку особистісного і професійного розвитку людини (Т. Буякас, Н. Пряжніков, Т. Соломка та ін.). Однак, огляд літератури з очевидністю показує, що за межами досліджень залишилися питання окреслення психологічних особливостей професійного становлення лікаря, слабку вивченість сутності професійного становлення лікаря в рамках психології та педагогіки вищої медичної школи.

Професійне становлення особистості лікаря, з нашої точки зору, тривалий процес, який має на меті розвиток професіоналізму, передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності. Професіогенез неможливий без активності та участі особистості фахівця, а тому формування психологічних складових саморегуляції особистості лікаря є умовою для професійного самоздійснення.

Аналізуючи психологічні особливості саморегуляції професійного розвитку лікаря, спираючись на відповідні концепції щодо професійної діяльності та особистісного розвитку, зокрема професійного розвитку лікарів (праці І. Демченко, І. Мельник, Т. Скалозуб, Т. Теличко та ін.), сфокусуємо наше дослідження на понятті про психологічний розвиток, оскільки він є важливим у особистісному розвитку фахівця та визначає напрями підвищення ефективності його професіогенезу. Так, під розвитком особистості лікаря розуміємо не лише здатність до самореалізації, самовдосконалення, а й можливість до саморегуляції власного професіогенезу. Саме через це в якості закономірностей і особливостей розвитку особистості лікаря виділяємо здатність до самореалізації, самовдосконалення, можливість керувати своїм власним професійним розвитком.

В основі нашої концепції професійного становлення лікаря – ідеї цілісності та єдності особистісного та професійного розвитку фахівця, а його суть полягає у виявленні умов мобілізації мотивів на свої професійні досягнення, на повну самореалізацію особистості, що збігається з вимогами до лікаря в умовах модернізації системи охорони здоров'я. Саме через це розглядаємо психологічні особливості саморегуляції розвитку та саморозвитку фахівця як ключові аспекти, що впливають на його професійне вдосконалення та сприяють його самореалізації, а внутрішні суперечності особистості як рушійні сили, що стимулюють професійний саморозвиток. Зазначимо, що високий рівень професійної спрямованості виражає особливість мотивів, інтересів особистості у професійному самовизначенні та є основним рушієм її розвитку, а відтак визначає саморегуляцію її професійного розвитку.

Особливе значення для здійснення професійної діяльності має спрямованість лікаря, яка охоплює не лише позитивне ставлення до професії, прийняття пов'язаних із нею інтересів, поглядів, переконань, а й бажання вдосконалювати свою фахову підготовку.

Динаміка процесу саморегуляції професіогенезу особистості включає, на нашу думку, такі інтегральні характеристики фахівця, як спрямованість, компетентність та гнучкість. Спрямованість вказує на бажання лікаря досягнути певних результатів у своїй професійній діяльності, компетентність включає наявність необхідних знань, вмінь і навичок для успішного виконання професійних завдань, а гнучкість передбачає здатність адаптуватися до змін і нових вимог у сфері охорони здоров'я. При цьому, залежно від рівня самосвідомості, можна спрогнозувати модель професіогенезу, коли лікар активно працює над професійним самовдосконаленням, саморегуляцією власного професійного розвитку, постійно розширює свої знання та вдосконалює навички і, відтак, розвивається як професіонал. Саме ці суттєві характеристики, на наше глибоке переконання, не лише сприяють професійному саморозвитку лікаря та покращують його професійну діяльність, а й сприяють вдосконаленню своїх професійних компетенцій задля досягнення професійних успіхів.

В цілому, можна виділити основні психологічні складові професійного становлення лікаря. По-перше, спрямованість особистості, що включає мотиви, ціннісні орієнтації, соціально-професійний статус тощо. По-друге, професійна компетентність – сукупність професійних знань, вмінь та навичок, способів виконання професійної діяльності. По-третє, професійно важливі якості лікаря. По-четверте, саморегуляція професійного самоздійснення.

До проблем індивідуального професійного розвитку фахівця галузі охорони здоров'я, медичної освіти у сучасних реаліях є питання щодо професійної спрямованості та професійної самовизначеності і саморегуляції власного професіогенезу. Психологічна модель саморегуляції індивідуального професійного розвитку та формування професійних компетенцій, на нашу думку, полягає в набутті та підвищенні нових професійних знань, вдосконалення професіоналізму, творчого пошуку, креативності, самовдосконалення, самоосвіти впродовж усього життя. Так, саморегуляція як цілісна система психічних засобів, за допомогою яких фахівець має керувати своєю цілеспрямованою активністю, стає не перевагою, а життєвою необхідністю. Канадський психолог А. Бандура розглядає саморегуляцію в рамках соціально-когнітивної теорії і теорії соціального навчання. Поведінка на його думку визначається не лише факторами середовища, але і самим індивідом, тобто люди здатні контролювати свою поведінку за допомогою процесу, відомого як саморегулювання [12].

Проблема саморегуляції діяльності людини за останні десятиліття стала однією з ключових у психологічній науці, її дослідження здійснювали ряд українських вчених таких як: І.М. Захарова, К.В. Злоказов, О.В. Зобков, Н.О. Киселевська, Т.В. Кириченко, О.О. Конопкін, В. Іванніков та ін. [1]. Вагомий внесок в розробку проблеми саморегуляції зробили представники вікової та педагогічної психології. В залежності від визначення змісту поняття саморегуляції, від цілей науковців, увага концентрується навколо різних видів цього процесу. Г.С. Нікіфоров визначає саморегуляцію як діяльність, що спрямована на приведення системи в стан, що дозволяє реалізовувати мету життєдіяльності [1]. Ефективність саморегуляції пов'язується з рівнем розвитку особистості [1]. Таким чином, проблема саморегуляції особистості, попри багаторічну історію вивчення, актуальність та значущість, вирізняється складністю, багатомірністю й неоднозначністю, зокрема це стосується питання саморегуляції професійного розвитку особистості фахівця у галузі охорони здоров'я.

В залежності від визначення змісту поняття саморегуляції, наша увага концентрується навколо різних видів цього процесу. Зокрема, з огляду на нашу проблему саморегуляції професійного розвитку фахівця, цікавими та ваговими є такі, як емоційна (І. В. Бринза, Я. Рейковський, О.П. Саннікова О.Я. Чебикін, О.А. Чернікова), моральна (М.Й. Боришевський, Б. С. Братусь, Т.В. Кириченко, П.М. Якобсон), мотиваційна (О.Г. Ксенофонтowa, В.І. Степанський, А.А. Файзуллаєв), особистісна (К.О. Абульханова-Славська, Л. Е. Орбан – Лембрик, І.І. Чеснокова), інтелектуальна (В. О. Моляко, О. К. Тихомиров) та ціннісно-смилова саморегуляція (Л.В. Долинська, І. С. Кон, В. Є. Семенов, В.А. Ядов).

З огляду досліджуваної нами проблеми, саморегуляція розглядається як системна якість, що виникає завдяки об'єднанню індивідуально-психологічних особливостей особистості в єдину психологічну систему, а її ефективність пов'язується з рівнем розвитку особистості фахівця. Саморегуляція професійного розвитку – це системно-організований процес ініціації, побудови, підтримання і керування довільною активністю особистості, пов'язаною із досягненням нею власних цілей професійного вдосконалення. Важливо усвідомити, що саморегуляція професійного розвитку багато в чому залежить від бажання людини керувати власними професійними досягненнями, успіхами, мотивами тощо, вона піддається формуванню й вдосконаленню, відтак рівень психічної саморегуляції пов'язаний із підтриманням та мобілізацією психічної активності й полягає в здатності людини керувати власними діями й станами тощо. Відтак, для формування готовності майбутніх фахівців здійснювати професійний саморозвиток доречно, з одного боку, реалізувати комплекс таких умов, що включають формування мотивації, потребу у саморозвитку як фахівця, ідентифікацію, саморефлексію, саморегуляцію професійного розвитку тощо, а, з іншого боку, створити та реалізувати відповідну модель професійної підготовки, яка сприятиме саморозвитку та формуванню у фахівців власної програми саморегуляції професійного становлення.

Серед психологічних особливостей саморегуляції професійного розвитку та становлення лікаря можна виділити прагнення до саморозуміння та самовизначення, а також визначення свого місця і ролі у професійному житті. Важливим є процес саморегуляції як форми активності, що допомагає самостійно визначати шляхи професіогенезу, а з іншого боку, важливу роль відіграють якості особистості, які розвиваються та постійно самовдосконалюються у процесі здобуття нею освіти та у подальшій трудовій діяльності. Професійне самоздійснення майбутнього лікаря є поетапним моментом індивідуально-особистісного розвитку фахівця.

Дослідження психологічних особливостей професійного становлення лікаря свідчить про кризу особистісної ідентичності фахівця на різних етапах професіогенезу, зокрема на етапі професійної підготовки, коли майбутній лікар переживає зміну уявлень про себе в професії. Відтак, доречним є здійснення психологічного супроводу професійного становлення лікаря, що сприятиме не лише самовизначенню лікарів у професії, а й саморегуляції власного професійного розвитку. Саме психологічний супровід професійного становлення лікаря на різних етап професійної підготовки сприятиме розвитку самосвідомості, рефлексії, самоаналізу, забезпечуватиме формування навичок міжособистісної взаємодії у лікувально-діагностичному процесі.

Професійний саморозвиток фахівця визначається не лише потенціалом особистості, а й особливостями професійної діяльності. Рушійними силами професійного становлення є потреби, а змістовним наповненням – якісні зміни у індивідуально-особистісному розвитку. Якісним показником процесу професійного становлення особистості є її цілепрямований саморозвиток.

Як зазначалось, актуальність проблеми саморегуляції професійного становлення особистості лікаря в умовах неперервної професійної освіти обумовлена необхідністю виявлення психологічних особливостей професійного становлення, складових саморегуляції, особистісних моделей саморегуляції професійного самоздійснення та шляхи саморегуляції професіогенезу особистості лікаря. Відтак, професійна підготовка лікарів здійснюється за різними програмами, організаційними формами, залежно від певних особливостей практичної діяльності та професійного саморозвитку, адже професійний розвиток і саморозвиток фахівця є комплексним процесом набуття та вдосконалення професійно-особистісних якостей, знань, вмінь і навичок.

Підсумовуючи, робим висновки, що підготовка та професійне становлення лікаря неможливі без урахування основних положень компетентнісного підходу і вимагає від особистості усвідомлення індивідуально-психологічних особливостей, професійно важливих якостей та ототожнення себе із професією, адже професійний контекст формує підґрунтя для реалізації особистісних психологічних тенденцій саморегуляції професійного розвитку особистості фахівця галузі охорони здоров'я. Основні особливості реалізації компетентнісного підходу у підготовці та професійному становленні фахівців галузі охорони здоров'я полягають, по-перше, у визначенні психологічних особливостей особистісного і професійного становлення лікаря; по-друге, у визначенні критерію виявлення цих особливостей; по-третє, у розробці комплексного психолого-педагогічного підходу, що оптимізує особистісно-професійне становлення лікаря; по-четверте, в обґрунтуванні шляхів реалізації становлення лікаря в умовах професійної освіти та діяльності; по-п'яте, у побудові системи психолого-педагогічних умов професійного становлення та професійного саморозвитку особистості лікаря в процесі неперервної професійної освіти. Сенс цього полягає не лише у розширенні наукових знань та уявлень щодо проблеми професійного становлення фахівця; поглибленні наукового розуміння проблеми професіогенезу особистості лікаря в умовах неперервної професійної освіти; у дослідженні особливостей, структури та моделей саморегуляції професійного самоздійснення лікаря, визначенні шляхів професійного становлення з метою поетапного формування професійних компетенцій медичного фахівця, а й у розробці комплексної програми розвитку психологічних особливостей саморегуляції професійного становлення особистості лікаря на різних етапах професійної підготовки і діяльності, яка в подальшому може бути використана на різних етапах неперервної професійної освіти, у наукових дослідженнях з даної проблематики, а також в практичній діяльності, спрямованій на розвиток професійних компетенцій фахівця, а також можуть бути спрямовані на пошук шляхів особистісного професійного зростання. Отже, актуальність проблеми професійного становлення особистості лікаря, а відтак, його професійного самоздійснення обумовлена необхідністю розвитку професійних компетенцій лікаря в процесі професійної підготовки; необхідністю визначення психологічних особливостей та шляхів професіогенезу особистості лікаря; важливістю поетапного розвитку саморегуляції професіогенезу в умовах неперервної професійної освіти; потребою суспільства у кваліфікованих лікарях.

Таким чином, для удосконалення системи безперервного професійного розвитку, на етапах додипломної та післядипломної підготовки, а, відтак, професійного становлення лікарів, доречно, на наше глибоке переконання, в найкоротші терміни сформулювати психологічні заходи, спрямовані на розвиток самосвідомості, рефлексії, саморегуляції професіогенезу, а також професійні стандарти післядипломної освіти з урахуванням сучасних тенденцій європейського розвитку і пріоритетів в післядипломній освіті та в безперервному професійному розвитку фахівців в системі медичної освіти. Переконані, це сприятиме їхньому професійному зростанню та розширенню особистісного потенціалу.

Список використаної літератури:

1. Вплив механізмів саморегуляції на процеси соціалізації та самоактуалізації особистості в період юності. Збірник наукових праць. Вип. 449-450. Педагогіка та психологія. Чернівці : ЧНУ, 2009. С. 15–20.
2. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації : професіогенез особистості. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посібник / за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький, 2001. С. 48–67.
3. Задорожна О. М. Готовність до свідомого професійного вибору як соціально-психологічної проблеми. Психологічні перспективи, 2013. Вип. 21. С. 58-70.
4. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ, 2012. 200 с.
5. Лазуренко О. О. Проблема особистісно-професійного становлення майбутнього лікаря та шляхи її вирішення у практиці вищої медичної школи. *Психологічний часопис*. 2018. № 4 (14) С. 2-18.
6. Лазуренко О. О. Проблема саморегуляції та професійного самоздійснення особистості фахівця. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 34-39.
7. Лазуренко О. О. Психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. 270 с.
8. Лазуренко О. О. Тенденції модернізації професійно-психологічної підготовки лікарів: компетентнісний підхід. *Психологічний часопис*. 2018. № 1 (11). С. 87-100.
9. Лазуренко О. О., Сміла Н. В. Психологічна готовність майбутнього лікаря до професійної діяльності : навчально-методичний посібник. Київ, 2018. 111 с.
10. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ, 2006. 240 с.
11. Мельник А. Деякі питання професійної підготовки фахівців медичного профілю у контексті сучасних інтеграційних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія «Педагогіка»*. 2010. Вип. 26. С. 34-40.
12. Bandura A. Social cognitive theory of self-regulation. 1991.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SELF-REGULATION OF HEALTHCARE SPECIALIST'S PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT**Olena Lazurenko***O.O. Bogomolets National Medical University,
13, Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, Ukraine, 01601
e-mail: lazurenko.elen@gmail.com*

Understanding the role and special significance of professional development contributed to the emergence in psychological science of such concepts as "professional formation", "professional formation", "professional self-improvement", "professionogenesis".

The professional formation of an individual is a holistic dynamic process from the formation of professional self-determination to the full realization of oneself in activities, which involves the formation of professionally important qualities. From our point of view, the professional formation of a doctor's personality is a long-term process aimed at the development of professionalism, which involves the formation of professionally important competencies, individual properties and ways of performing professional duties in the process of professional self-realization in the conditions of professional education and activity. Professional development is impossible without the activity and participation of the specialist's personality, and therefore the formation of the components of self-regulation of the doctor's personality is a condition for professional self-realization. Modern professional development strategies are aimed at continuous improvement of one's knowledge and the use of new methods and approaches relevant to today's conditions.

The professional formation of a doctor's personality does not take place only during studies at a higher medical educational institution. The process of self-regulation is important as a form of activity, which helps to independently determine the paths of professional development, and on the other hand, an important role is played by the psychological qualities of the individual, which develop and constantly self-improve in the process of obtaining an education and in further work. Professional self-realization of the future doctor is a step-by-step moment of the specialist's individual and personal development.

Individual professional development of a specialist is a continuous process of training and improvement of professional competences of a specialist after obtaining a higher education in the field of health care and postgraduate education in an internship, which enables the specialist to maintain or improve the standards of professional activity in accordance with the needs of the field of health care and continues throughout the entire period of professional activity. To the problems of individual professional development of a specialist in the field of health care, medical education in modern realities, there are issues of professional orientation and professional self-determination and self-regulation of one's own professional development.

Self-regulation of professional development is a system-organized process of initiation, construction, maintenance, and management of the individual's voluntary activity related to the achievement of one's own goals of professional improvement.

Key words: self-regulation, personal development, professional development, health care specialist, professional competences.